

Dr hab. Piotr Krakowiak

Toruń, 26 VII 2016

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja

rozprawy habilitacyjnej oraz dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr Anieli Różańskiej

w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego

na Wydziale Nauk Pedagogicznych

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Rozwój naukowy i droga zawodowa Habilitantki

Dr Aniela Różańska uzyskała w 1981 roku tytuł magistra biologii na Uniwersytecie Śląskim, gdzie od 1985 roku podjęła pracę jako pracownik dydaktyczno-techniczny. Od 1990 roku została wykładowcą w Instytucie Pedagogiki UŚ, filia w Cieszynie, prowadząc zajęcia z biomedycznych podstaw rozwoju i wychowania. Od 1995 roku pod opieką naukową prof. dr hab. Tadeusza Lewowickiego rozpoczęła współpracę badawczą w ramach Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza. Aniela Różańska podjęła w tym czasie studia doktoranckie w Opolu, a w 2001 roku uzyskała doktorat z nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Lewowickiego. Od roku 2002 do chwili obecnej jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym na stanowisku adiunkta w Zakładzie Pedagogiki Ogólnej UŚ, filia w Cieszynie. Aktywnie uczestniczy w inicjatywach naukowych cieszyńskiej szkoły badań pogranicza.

Osiągnięcia naukowo-badawcze po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych

Charakterystyka osiągnięć dr Anieli Różańskiej, zgodnie z kryteriami dla postępowania habilitacyjnego wskazanymi w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku (Dz. U. nr 196, poz. 1165).

§ 3. Kryteria oceny w zakresie osiągnięć naukowo-badawczych habilitanta

pkt. 2) w obszarze nauk społecznych – autorstwo lub współautorstwo publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH):

– autorstwo 3 artykułów naukowych z listy ERIH: (dwa artykuły - Ruch Pedagogiczny, jeden artykuł - Przegląd Religioznawczy)

§ 4. Kryteria oceny w zakresie osiągnięć naukowo-badawczych habilitanta

pkt. 1) autorstwo lub współautorstwo monografii, publikacji naukowych w czasopismach międzynarodowych lub krajowych innych niż znajdujące się w bazach lub na liście, o których mowa w § 3, dla danego obszaru wiedzy:

- autorstwo 2 monografii naukowych (2002, 2015)

- współautorstwo 1 monografii naukowej (2014)

- autorstwo 2 artykułów z listy B wykazu MNiSW (Oświatologia, Edukacja Międzykulturowa)

- autorstwo 57 rozdziałów w recenzowanych pracach zbiorowych, w tym 11 rozdziałów w publikacjach w języku angielskim

pkt.2) autorstwo lub współautorstwo odpowiednio dla danego obszaru: opracowań zbiorowych, katalogów zbiorów, dokumentacji prac badawczych, ekspertyz, utworów i dzieł artystycznych:

- redakcja naukowa 4 monografii naukowych pod redakcją (2002, 2008, 2012, 2012)

- autorstwo 5 artykułów w czasopismach innych niż wymienione na listach A i B wykazu MNiSW

- autorstwo 4 haseł w 2 tomach dzieła pt: *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, (2013, 2015)

pkt. 3) sumaryczny impact factor publikacji naukowych według listy Journal Citation Reports (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania:

– brak

pkt. 4) liczbę cytowań publikacji według bazy Web of Science (WoS):

– brak

pkt. 5) indeks Hirscha opublikowanych publikacji według bazy Web of Science (WoS):

- brak informacji w autoreferacie

Badanie przeprowadzone przez recenzenta (PK)

Różańska Aniela from 2002 to 2016 (Publish or Perish)

Query date: 2016-07-30; Papers: 8; Citations: 4; Years: 14; h-index:1

pkt. 6) kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi lub udział w takich projektach:

- udział w siedmiu projektach o charakterze międzynarodowym w roli wykonawcy, eksperta i metodyka, potwierdzonych numerami rejestracyjnymi grantów i zrealizowanych działań

pkt. 7) międzynarodowe lub krajowe nagrody za działalność naukową lub artystyczną:

- brak/

pkt. 8) wygłoszenie referatów na międzynarodowych lub krajowych konferencjach tematycznych:

- referatów wygłoszonych na konferencjach zagranicznych – 8,

- referatów wygłoszonych na konferencjach międzynarodowych w Polsce – 25,

- referatów wygłoszonych na ogólnopolskich konferencjach krajowych – 21.

§ 5. Kryteria oceny w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej habilitanta we wszystkich obszarach wiedzy:

pkt. 1) uczestnictwo w programach europejskich i innych programach międzynarodowych lub krajowych:

- wieloletnia współpraca naukowa z 2 środowiskami uniwersyteckimi: z Instytutem Nauk o Edukacji, Debrecen, Węgry (od 2008 i nadal); z Centrum Pedagogicznym dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie (od 2000 i nadal)

- udział w 2 stażach dydaktycznych w Ostrawie, Republika Czeska (2007) i w ramach programu Erasmus w Aarhus, Dania (2014).

pkt. 2) udział w międzynarodowych lub krajowych konferencjach naukowych lub udział w komitetach organizacyjnych tych konferencji:

- aktywny udział w dyskusjach i warsztatach (bez referatów) w 6 międzynarodowych i 9 krajowych konferencjach naukowych

- organizacja lub współorganizacja konferencji: 2 międzynarodowe i 2 ogólnopolskie

pkt. 3) otrzymane nagrody i wyróżnienia:

- 2004: Nagroda I-go stopnia za działalność naukowo-badawczą od Rektora UŚ

- 2010: Wyróżnienie za nadprzeciętną działalność naukowo-badawczą od Rektora UŚ

- 2014: Nagroda zespołowa II-go stopnia za działalność naukowo-badawczą od Rektora UŚ

pkt. 4) udział w konsorcjach i sieciach badawczych:

- Aktywny udział w sieciach badawczych REVACERN (2008-2009) i ECEN (1998-2005).

pkt. 5) kierowanie projektami realizowanymi we współpracy z naukowcami z innych ośrodków polskich i zagranicznych, a w przypadku badań stosowanych we współpracy z przedsiębiorcami:

- brak

pkt. 6) udział w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism:

- brak

pkt. 7) członkostwo w międzynarodowych lub krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych:

- Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe (Od 2008 i nadal)

- Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Kulturowej (Od 2008 i nadal)

- PTP, Oddział Cieszyński (Od 2015 i nadal)

- Zespół Pedagogiki Chrześcijańskiej przy KNP PAN

pkt. 8) osiągnięcia dydaktyczne i w zakresie popularyzacji nauki lub sztuki

- cykl 6 wystąpień naukowych i popularnonaukowych, podczas sesji i sympozjów z organizacjami społecznymi, instytucjami i samorządami oraz środowiskami akademickimi w Polsce i za granicą (Czechy, Węgry, Niemcy).

pkt. 9) opieka naukowa nad studentami:

- promotorka 79 prac z zakresu pedagogiki: 35 licencjackich i 44 magisterskich

pkt. 10) opieka naukowa nad doktorantami w charakterze opiekuna naukowego lub promotora pomocniczego, z podaniem tytułów rozpraw doktorskich:

- 1 działalność w charakterze promotora pomocniczego doktorantki (od 2013 i nadal)

pkt. 11) staże w zagranicznych lub krajowych ośrodkach naukowych lub akademickich:

- 2 staże dydaktyczne w ramach projektu Erasmus: Uniwersytet Ostrawski, Czechy (2007), w VIA University College, Aarhus, Dania (2014).

pkt. 12) wykonanie ekspertyz lub innych opracowań na zamówienie organów władzy publicznej, samorządu terytorialnego, podmiotów realizujących zadania publiczne lub przedsiębiorców:

- brak

pkt. 13) udział w zespołach eksperckich i konkursowych: - brak

pkt. 14) recenzowanie projektów międzynarodowych lub krajowych oraz publikacji w czasopiśmie międzynarodowych i krajowych:

- brak

Ocena rozprawy habilitacyjnej oraz dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr Anieli Różańskiej

Aniela Różańska, *Edukacja religijna młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Grupa Wyszehradzka: Polska, Czechy, Słowacja, Węgry) – studium porównawcze*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 521.

Układ i struktura pracy

Monografia składa się z dziesięciu rozdziałów, które wieńczą: zakończenie, *summary* i bibliografia. Merytoryczną część pracy poprzedza przedmowa i wstęp. Wykaz tabel i spis wykresów umieszczono po bibliografii, dając możliwość ich sprawnego odnalezienia. Bibliografia została zasadniczo poprawnie przedstawiona, choć niekompletnie zaprezentowana wydaje się być jej część pt. "Dokumenty kościelne", w której są przedstawione wyłącznie publikacje Kościoła Rzymsko-Katolickiego, choć w pracy mówi się dużo o działaniach Kościoła Ewangelickiego Augsburskiego i innych wspólnot wiary. Akty normatywne w bibliografii mogłyby zostać uporządkowane według krajów ich pochodzenia, co ułatwiłoby skorzystanie ze zgromadzonych informacji, a podobna uwaga dotyczy także sposobu organizacji netografii. Poza tymi drobnymi niedoskonałościami konstrukcja pracy została dobrze przemyślana, jest spójna merytorycznie i pojęciowo od wprowadzenia, poprzez konsekwentną logikę spisu treści, aż po właściwe opisy kolejnych pól problemowych w tytułach rozdziałów i podrozdziałów. Cenne dla czytelnika jest także ukazanie prezentacja na końcu serii „Edukacja Międzykulturowa” przygotowywanej przez Społeczny Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza oraz Zakład Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, do których należy Autorka monografii.

Założenia metodologiczne

Cele i podstawy metodologiczne rozprawy są jasne i opisane już w jej wstępie. Praca w założeniach dotyczy edukacji religijnej młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Temat ten, jak zauważa Autorka, był przez lata pomijany w naukowym dyskursie: "W społeczeństwach jednorodnych religijnie, do

których często zaliczana jest Polska, kwestie związane ze zróżnicowaniem religijnym rzadko były w przeszłości tematem dociekań naukowych, jednak w ostatnich dziesięcioleciach sytuacja zaczęła się zmieniać: problematyka ta coraz częściej jest przez badaczy różnych dziedzin naukowych rozpatrywana" (s.16). Dalej: "w rejonach pogranicznych Polski, takich jak Śląsk Cieszyński czy pogranicze polsko-ukraińskie, zróżnicowanie religijne należy do tradycyjnych, charakterystycznych rysów lokalnych społeczności i trudno im odmówić pluralistycznego porządku społecznego i religijnego." (s.17). Motywacją do podjęcia tego zagadnienia badawczego, obok zamieszkania i pracy w jednym z badanych regionów, był dla dr Anieli Różańskiej udział w międzynarodowej konferencji w Berlinie pt. *Living together with The Other – Education and Religion in a European Context*. Dyskutowano podczas niej o relacjach pomiędzy społeczeństwem, religią i edukacją w kontekście europejskim, postulując potrzebę takiej edukacji religijnej, która da młodym narzędzia do radzenia sobie z kulturową i religijną różnorodnością rzeczywistości. Owocem tej refleksji były pytania naukowe dotyczące edukacji religijnej w Polsce i sąsiednich krajach Europy Środkowo-Wschodniej: "Czy szkolna edukacja religijna wspomaga młodzież w jej poszukiwaniach? Czy stwarza okazje do krytycznej alfabetyzacji religijnej, wychowania do refleksyjności, do otwartości na Inność w aspekcie religijnym? Czy jest platformą wychowania do dialogicznego i pokojowego współżycia z Innymi w różnorodnym znaczeniu tego pojęcia?" (s. 19).

Powyższe pytania oraz doświadczenia życia i pracy w środowisku "pogranicza" były przyczynkiem do rozpoczęcia procesu badania szkolnej edukacji religijnej, a także refleksji na temat jej zadań w kontekście współczesnych wyzwań, związanych z przemianami społecznymi oraz rozwojem pluralizmu religijnego i kulturowego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Przedmiotem zainteresowań badawczych Autorki są "obszary łączące w sobie elementy edukacji religijnej, społecznej, obywatelskiej i aksjologicznej, których nadrzędnym celem jest kształtowanie otwartej tożsamości religijnej uczniów." (s.21). Celem badań jest postawienie postulatów dotyczących sposobu opracowania rozwiązań pomocnych w kształtowaniu tożsamości religijnej młodzieży, respektującej jednostki i grupy różniące się pod względem postaw, poglądów, czy tradycji religijnych. Z tej perspektywy badawczej wyprowadzono trzy główne cele recenzowanej dysertacji, które dr Aniela Różańska formułuje następująco: 1. "ukazać specyfikę czynników historycznych, społeczno-politycznych, kulturowych i narodowych, warunkujących edukację religijną młodzieży w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej: w Polsce, Republice Czeskiej, na Słowacji i Węgrzech"; 2. "opisanie i poddanie analizie edukacji religijnej realizowanej w szkołach,

postrzeganie jej przez młodzież oraz nauczycieli (katechetów) za nią odpowiedzialnych": 3."być głosem w dyskusji poszukującej odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie szkolna edukacja religijna w krajach Europy Środkowo-Wschodniej ma charakter edukacji międzykulturowej" (s. 22).

Dysertacja naukowa ma na celu rozwiązanie nowego, oryginalnego problemu badawczego, którym w tym przypadku jest problem krytycznej alfabetyzacji religijnej młodzieży z czterech różnych środowisk Europy Środkowo-Wschodniej, a także ich wychowania do refleksyjności i otwartości na Inność w aspekcie religijnym. Autorka ogranicza pole problemowe swojego badania, informując: "w niniejszym opracowaniu zajmuję się szkolną edukacją religijną, pomijając różne formy edukacji religijnej pozaszkolnej" (20-21). W rozprawie dają się wyróżnić dwa odrębne, złożone pola problemowe. Pierwszym jest teoretyczno-opisowe porównanie edukacji religijnej, jej założeń i umiejscowienia w systemie edukacyjnym w czterech państwach Grupy Wyszehradzkiej, a zagadnienia te znalazły w pracy rozwinięcie w części teoretycznej studium socjologiczno-pedagogicznego. Kolejnym jest "empiryczne porównanie przebiegu edukacji religijnej – w opinii i ocenie jej głównych aktorów, uczniów i nauczycieli – w czterech wielokulturowych i wielowyznaniowych regionach" (s. 22).

Rozdział I jest wprowadzeniem do analiz zjawiska religii. Pomocne stało się zarówno przyjęcie czterech kategorii definicji religii: genetyczne, substancjalne, funkcjonalne i substancjalno-funkcjonalne, jak i analiza różnych podejść, od klasyków w osobach Emila Durkheima i Maxa Webera, poprzez polskich badaczy tej tematyki, z głębszą analizą definicji Zofii Zdybickiej, aż po zdaniem Autorki najszersze rozumienie religii, które zaproponował Alfred Schütz. "nazywając ją symbolicznym uniwersum, leżącym u podstaw każdej cywilizacji, gwarantującym jej trwałość". (s. 32). Cenne są uwagi na temat relacji religii i kultury, w tym teza sformułowana przez Christophera Dawsona, że religia może być dynamicznym czynnikiem warunkującym zmianę kultury i opinia Vittorio Possenti, iż w związku między religią a kulturą pierwszoplanowe jest znaczenie *religio*, poprzez jej zdolność do wiązania skończonego i nieskończonego. Problemy nauk o wychowaniu i pedagogiki czerpiącej z inspiracji chrześcijańskiej i jej pedagogii zostały wspomniane w przywołaniu Mariana Nowaka i jego tekstu: *Kulturowa inspiracja chrześcijaństwa a wychowanie*. Zagadnienie to mogło zostać w tej części pogłębione, zamiast omawiania opinii socjologów Luhmanna i Luckmanna.

Za słuszne należy uznać określenie zakresu badań w dwóch aspektach: 1) jako element integrujący społeczeństwo oraz 2) jako jeden z fundamentów tożsamości. Dla podjętych

analiz przydatne jest rozróżnienie religii i religijności od rozumienia religijności na podstawie klasycznych koncepcji Glocka i Starka. Cenne było przedstawienie tez rodzimych badaczy: pedagoga rodziny, Józefa Wilka czy Pawła Sochy w przestrzeni psychologii z jego ważną publikacją *Duchowy rozwój człowieka: fazy życia, osobowość, wiara, religijność*. Niewiele do dyskursu wnosi natomiast odwołanie do klasyka psychologii, Gordona W. Allporta. O wiele cenniejszym dla tej przestrzeni analizowania zagadnień byłoby rozszerzenie tematyki "duchowości" definiowanej przez Pawła Sochę i alternatywnej do analizowanych pojęć w dyskursie naukowym i życiu społecznym o definicje proponowane przez Sochę. W kolejnej części rozdziału omawiane są przemiany religii i religijności. Rozpoczyna ją określenie Janusza Mariańskiego, odnoszące się do badanych krajów Europy Środkowo-Wschodniej, będących „między tradycją i ponowoczesnością”, po którym następuje zbyt długie omówienie nieaktualnej już koncepcji sekularyzacji Petera L. Bergera. Zaprezentowana została także koncepcja prywatyzacji religii Thomasa Luckmanna, która jest odpowiedzią na indywidualne potrzeby osób, konstruujących swój światopogląd z dostępnych elementów religijnych, a często i magicznych. Brak odniesienia do wymiaru duchowego w tym miejscu jest kolejną utraconą szansą, by ten ważny termin zdefiniować i wyjaśnić. W dalszych paragrafach omówiono koncepcję deprywatyzacji religii José Casanovy z egzemplifikacjami roli religijności w procesie budowania struktur demokratycznych i społeczeństwa obywatelskiego. Ważnym wobec aktualnej sytuacji międzynarodowej zagadnieniem poruszonym w tym rozdziale są procesy fundamentalizacji i relatywizacji religii. Pojawia się tu celna uwaga, że fundamentalizm stanowi swoistą odpowiedź na zmiany zachodzące w kulturze i religii, postrzegane jako zagrożenie tychże, głównie ze strony relatywistów. Stwierdzenie, iż "kompromisowe podejście do religii (pośrednie między relatywizmem i fundamentalizmem) ma również wymiar pedagogiczny" (s. 53) mogłoby być rozszerzone i oparte na istniejących źródłach, choćby kosztem zmniejszenia objętości rozważań dotyczących globalizacyjnej koncepcji religii Roberta Robertsona i jego opisu światowych teologii odnoszących się do ogólnoludzkich problemów.

Cenną dla dysertacji z nauk pedagogicznych jest kolejna część, opisująca przemiany społeczno-kulturowe i religijne u młodzieży, pełniące funkcję „sejsmografu społecznego”. Według badaczy zagadnienia religijność młodzieży jest wynikiem jej samodzielnych poszukiwań i pytań egzystencjalnych, czyli wartością świadomie przez nią wybieraną. Cechy ich religijności są tak odmienne od religijności tradycyjnie rozumianej, że nazywane bywają duchowością. Po raz kolejny, obok nawiązania do tekstu Mariańskiego: *Nowa duchowość – alternatywa czy dopełnienie religijności?*, mogłaby się pojawić głębsza analiza problemu na

podstawie pozostałych głosów zbiorowej publikacji *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy* oraz innych publikacji. Szersza refleksja na temat przejścia od religijności do duchowości byłaby przydatna, szczególnie w świetle słów kończących ten rozdział: "Szczególnie charakterystyczną cechą religijności młodzieży jest silna subiektywizacja religii, przyjmująca wymiar religijności wybiórczej, selektywnej, niespójnej, zmiennej, często pozakościelnej. Przejawia się ona w wybiórczej akceptacji podstawowych prawd wiary, wartości religijnych i norm moralnych, w niestosowaniu zasad nauczania kościelnego do sytuacji życia codziennego, w permisywizmie i relatywizmie moralnym." (s. 65-66). Dobrym pomysłem jest zakończenie tego i kolejnych rozdziałów skrótem analizowanych treści poprzez *konkluzje*.

W rozdziale II Autorka przedstawia elementy społecznego kontekstu zróżnicowania religijnego, prezentując różne ujęcia definicyjne i rozumienie pluralizmu religijnego. Słuszne jest rozpoczęcie tej części od społeczno-historycznego kontekstu zróżnicowania religii, a także nawiązanie do podstaw rozumienia pluralizmu religijnego. Najpierw przeanalizowano go jako rzeczywistość *de facto*, a w kolejnej części omówiono jako pluralizm tradycyjny i nowoczesny według przywołanej koncepcji Geira Skeie. Autorka zauważa, iż ten nowoczesny typ pluralizmu odnosi się do różnorodnego klimatu intelektualnego późnego modernizmu, czy postmodernizmu. (s. 83). Pluralizm religijny może być widziany wreszcie jako wartość, co podkreśla Habilitantka, twierdząc za Hansem-Georgem Ziebertzem, że: "pozytywna ocena różnorodności religijnej, w połączeniu z odpowiedzialnym podejściem do niej w praktyce dnia codziennego, czyni z niej pluralizm religijny." (s. 86). Ukazując obawy o synkretyzm i wątpliwości edukatorów religijnych, przyjmuje za Beckfordem i Bergerem, umiarkowane znaczenie pluralizmu religijnego jako wartości wynikającej z pokojowego współistnienia, ze wzajemnych kontaktów i współpracy różnych wspólnot religijnych na danym obszarze oraz spotkań osób różnych religii i kultur, powołując się także na pluralizm światopoglądowy jako na jedną z wartości uniwersalnych według Tadeusza Lewowickiego. Ciekawie został opisany inkluzywny pluralizm religijny, a za szczególną wartość tego rozdziału uważam przybliżenie tej koncepcji w naukach o wychowaniu. Inkluzywny pluralizm religijny, autorstwa katolickiego teologa i długoletniego misjonarza Jacques'a Dupuis, jest połączeniem inkluzywizmu z pluralizmem, i ma na celu pogodzenie wyznawanej w Kościołach chrześcijańskich wiary w Jezusa Chrystusa jako jedyne (uniwersalne) Zbawiciela, z pozytywnym znaczeniem innych religii, wynikającym z zamiarów Boga wobec ludzkości i ekonomii Jego działań w świecie. Różne religie nie tyle są wyrazem wysiłków w poszukiwaniu Boga przez człowieka, co wskazują na różnorodne sposoby wychodzenia Boga

naprzeciw człowiekowi. (s. 90-91). Autorka słusznie zauważa, iż te komplementarne ujęcia pluralizmu religijnego mogą być "przydatne dla edukacji religijnej, która zamierza brać pod uwagę pluralizm religijny jako jeden z podstawowych czynników warunkujących kształt, model, cele, treści i metody współczesnej edukacji religijnej młodzieży, w której jednym z ważnych zadań uwzględniono kształtowanie pozytywnych postaw wobec innych religii." (s. 101). Wszystkie powyższe rozumienia pluralizmu religijnego składają się na treść rozumienia go jako wartości pedagogicznej, polegającej na postrzeganiu go jako zadania edukacyjnego, będącego formą otwartości na Inność. Konsekwencją w praktyce szkolnej jest przyzwolenie na organizacyjne i programowe zróżnicowanie nauczania religii, na przemianę jej monogeniczności w wieloaspektowość i wielowarstwowość. Uznanie pluralizmu religijnego jako zadania pedagogicznego pozwoliłoby między innymi na proces przemiany nauczania religijnego z monokonfesyjnego w międzykonfesyjne, poszerzonego o kształtowanie postaw tolerancyjnych i kultury religijnej wobec religijnej i światopoglądowej Inności. Dobrym podsumowaniem tego rozdziału są słowa: "Pluralizm religijny jako wartość powinien zaistnieć nie tylko jako kategoria teoretyczna, ale również – przede wszystkim – jako kategoria praktyki edukacyjnej." (s. 101).

Rozdział III pt. *Szkolna edukacja religijna w obliczu współczesnych przemian społeczno-religijnych* definiuje edukację religijną, co nastąpiło po dwóch rozdziałach wstępnych. Przydatna jest analiza relacji religii społeczności większościowej wobec edukacji religijnej i zmiany modelu edukacji religijnej w kontekście koncepcji Jamesa Beckforda. W kolejnej części szczegółowo opisano czynniki warunkujące organizacyjne modele szkolnej edukacji religijnej w krajach Unii Europejskiej, ukazując następnie zadania i wyzwania edukacji religijnej w społeczeństwie pluralistycznym w kontekście kreowania otwartej tożsamości religijnej. Słusznym jest poszukiwanie przyczyn wyboru różnych rozwiązań prawnych, organizacyjnych i dydaktycznych dla szkolnej edukacji religijnej w uwarunkowaniach historycznych oraz zróżnicowaniu kulturowym i religijnym badanych społeczeństw, ale - jak to podkreśliła Autorka - ważne są również czynniki ideologiczne i polityczne, związane z poziomem społecznej akceptacji religii w życiu społecznym. W konsekwencji wspólnoty religijne nie zawsze są traktowane jako równorzędni partnerzy w edukacji religijnej, a polityka oświatowa poszczególnych państw w różny sposób uwzględnia edukację religijną w programach nauczania w państwowym systemie edukacji. Postulatem recenzowanej pracy a jednocześnie wyzwaniem dla edukacji religijnej jest poszerzenie tożsamości religijnej młodzieży o wymiar otwartości wobec Innego religijnie. Wymaga to podjęcia zarówno kroków teoretycznych, jak i praktycznego działania edukacyjnego, którego

wyniki nie są znane ani gwarantowane. Zachęcającym do dalszej lektury wspólnym problemem młodzieży polskiej, jak i czeskiej, słowackiej czy węgierskiej jest poszukiwanie własnej tożsamości, również w wymiarze religijnym. Edukacja monokonfesyjna, obecna w Polsce i na Słowacji, wydaje się być zdaniem Autorki niewystarczająca do kształtowania się otwartej tożsamości pluralistycznej młodzieży. Edukacja religijna krajach Europy Środkowo-Wschodniej staje przed trudnym problemem wspomagania procesu kreowania otwartej tożsamości religijnej oraz rozwijania postawy otwartości i gotowości obrony dobra wspólnego. Habilitantka słusznie zauważa, iż nowa tożsamość religijna ma być mediacją między wartościami chrześcijańskimi a pozytywnymi wartościami innych religii, będąc tożsamością podwojoną, przynależącą zarówno do wartości chrześcijańskich, jak i do wartości innych religii. W związku z powyższym powinno dojść do rewizji dotychczasowych zadań edukacji religijnej, by uzyskała ona ekumeniczny, międzyreligijny i międzykulturowy charakter. Zależnie od swojego charakteru może wspomagać bądź zniechęcać młodego człowieka w jego usiłowaniach i poszukiwaniach. Należy zgodzić się z Autorką, która w podsumowaniu rozdziału pisze iż "szkolna edukacja religijna powinna pełnić pozytywną, inspirującą rolę w tym procesie." (s.155).

W IV rozdziale następuje prezentacja różnych ujęć pedagogicznych edukacji religijnej w kontekście wyzwań kulturowych. Autorka omawia w nim wybrane koncepcje edukacji religijnej przebiegającej w warunkach wielokulturowości. Ujęcia edukacji religijnej są obecne w praktyce szkolnej w różnych krajach europejskich, zwłaszcza w tych, gdzie realizowana jest ona poprzez ponadkonfesyjne czy religioznawcze formy organizacyjno-dydaktyczne (co zostało wcześniej czytelnie przedstawione w tabeli w rozdziale III tej pracy). W państwach, gdzie w systemie szkolnym obowiązuje monokonfesyjna forma nauczania religii (w tym w 4 krajach będących przedmiotem niniejszych badań), formy religioznawcze nie zyskały jeszcze potrzebnej akceptacji i są obecne w praktyce edukacyjnej w postaci elementów tych ujęć. Habilitantka przeprowadziła solidną analizę koncepcji edukacji religijnej i ich związku z kształceniem międzykulturowym. Każda z nich niesie ze sobą pewien potencjał edukacyjny, możliwy do wykorzystania we współczesnej szkole. Ponieważ wybór konkretnej pedagogii w szkolnej edukacji religijnej danego kraju wymaga uwzględnienia szeregu kontekstów, aprobaty społecznej i politycznej, pozytywnie oceniam opinię Autorki: "W niniejszym opracowaniu nie formułuję jednak oceny i przydatności zaprezentowanych modeli edukacji religijnej." (s. 182). W tym solidnie podbudowanym literaturą przedmiotu rozdziale udało się zaprezentować koncepcje i modele edukacji religijnej, obecne w teorii pedagogiczno-religijnej, ukazując także międzykulturowość jako

istotny wymiar nowocześnie rozumianej edukacji religijnej. Zgadzam się z podsumowującym ten rozdział zdaniem Autorki, iż taka "edukacja prowadząca do poznania, zrozumienia i nawiązania dialogu z ludźmi innej religii czy światopoglądu – to szansa na wspomaganie procesu kształtowania otwartej tożsamości religijnej młodych ludzi. To również edukacja stymulująca proces tworzenia bardziej otwartego, tolerancyjnego, demokratycznego i cechującego się aktywnością obywatelską społeczeństwa."(s. 183).

Rozdział V - zagadnienia metodologiczne badań własnych - rozpoczyna część metodologiczną dysertacji i zawiera zasygnalizowane już we wstępie założenia badań własnych, których wyniki zostały poddane analizie porównawczej i interpretacji w części empirycznej. Szeroko i wyczerpująco zostały przedstawione opisy terenu badań i charakterystyki badanych grup, a także badanych regionów. Poprawnie zaprezentowana została strategia badań. Przypomniano też, że "zasadniczy cel badawczy recenzowanej pracy dotyczy szkolnej edukacji religijnej w kulturowo i religijnie zróżnicowanych środowiskach, z zaakcentowaniem zadań edukacyjnych wynikających z potrzeby kształtowania otwartej tożsamości religijnej i pozytywnych postaw wobec Inności religijnej." (s. 195-196). Rozdziały teoretyczne w sposób rzetelny przybliżyły zagadnienia, które poprzez badania własne, realizowane w 4 krajach ukazują innowacyjne i wartościowe poznawczo porównanie istniejących systemów. Habilitantka informuje: "Celem badań jest określenie, czy w edukacji religijnej w badanych regionach istnieją elementy – w założeniach i/lub w opinii młodzieży – powyższych ujęć dialogicznych lub kontekstualnych. Moim celem nie jest jednak ukazanie międzykulturowej edukacji religijnej – i jej wybranych odwzorowań – jako idei, która powinna zaistnieć w założeniach edukacji religijnej, lecz raczej jako źródła refleksji i możliwego elementu przyszłej praktyki w sferze edukacji religijnej."(198). Ze względu na charakter przygotowanych i prowadzonych badań zostało przyjęte podejście ilościowo-jakościowe, stosowane z powodzeniem w naukach pedagogicznych, a uznane za niezbędne wobec bogactwa i wielowymiarowości zagadnień podjętych w procesie badawczym. W pierwszym obszarze badań, zarówno analiza dokumentów, aktów prawnych i programów nauczania religii w badanych krajach, jak i metody jakościowe przydatne do poznania kontekstów badanych krajów i regionów, zostały poprawnie przygotowane, poprowadzone i opisane. Także drugi obszar badań, dotyczący tożsamości religijnej młodzieży oraz postrzegania edukacji religijnej przez uczniów i nauczycieli, był dużym wyzwaniem metodologicznym i organizacyjnym, z którym Autorka poradziła sobie bardzo dobrze. Podejście ilościowe, wraz ze skonstruowanym narzędziem badawczym dla uczniów, posłużyło do zbadania otwartej tożsamości religijnej i zachowań młodzieży. Analogiczne

narzędzie zostało stworzone i wykorzystane w badaniu nauczycieli i katechetów. Cennym dopełnieniem badań ilościowych jest jakościowe pogłębienie uzyskanych danych poprzez obserwację uczestniczącą, wywiady pogłębione, a także kwerenda źródeł wtórnych dotyczących edukacji religijnej i dyskusji o niej w badanych krajach. Przygotowanie metodologiczne badań, sposób ich prowadzenia i prezentacji oceniam bardzo dobrze, doceniając rzetelność niełatwą do zachowania przy triangulacji metod i wielowątkowości badań. Wartości poznawcze i porządkujące wiedzę ma przeprowadzona solidnie w ramach tych badań charakterystyka badanych regionów jako środowisk zróżnicowanych religijnie. Od znajdującego się w Polsce Śląska Cieszyńskiego, poprzez Zaolzie – Ziemię Cieszyńską w Czechach, poprzez Ziemię Preszowską i Debreczyńską. Autorka z dużą kompetencją ukazuje historię i współczesność tych bogatych kulturowo i religijnie obszarów pogranicza, przekazując solidnie ugruntowaną wiedzę czytelnikom i badaczom tych zagadnień.

Kolejne cztery rozdziały (VI, VII, VIII, IX) zawierają szczegółowe opisy edukacji religijnej w systemie edukacyjnym w Polsce, w Republice Czeskiej, na Słowacji i na Węgrzech, uporządkowane według podobnego schematu, co umożliwia czytelnikowi porównanie badanych krajów. Prezentacje wszystkich czterech państw uwzględniają szczególne wydarzenia, mające wpływ na religijność i edukację religijną w każdym z badanych społeczeństw. Analizy pozwalają dostrzec, jak różna była sytuacja sąsiednich krajów w czasach istnienia systemu socjalistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej. Porównanie warunków nauczania religii w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z sytuacją Kościołów i wierzących w Czechosłowacji i na Węgrzech w drugiej połowie XX wieku pozwala zrozumieć konteksty historii najnowszej, mające wpływ zarówno na legislację, treści programów edukacyjnych, ale także na społeczny kontekst edukacji religijnej w badanych krajach. Te solidnie przeprowadzone analizy, ugruntowane w danych z literatury przedmiotu, aktów prawnych i programów edukacji religijnych badanych państw, stanowią źródło rzetelnej wiedzy, będące z pewnością kolejnym cennym wkładem autorskim Habilitantki w rozwój nauk o wychowaniu, ale także w przestrzeń socjologii, kulturoznawstwa, katechetyki, czy tak bliskich całemu dorobkowi Autorki badań dotyczących pogranicza.

Rozdział X to solidna, licząca ponad 90 stron analiza wyników badań dotyczących postaw młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych wobec religii, edukacji religijnej i wobec Inności religijnej w czterech regionach pogranicza. Przedstawiono w nim religijność i tożsamość religijną badanej młodzieży, a następnie jej tożsamość wyznaniową w świetle przeprowadzonych badań. Kolejnymi obszarami są opisy poczucia religijności młodzieży i

ich wspólnotowego wymiaru tożsamości religijnej. Po prezentacji tych danych zostaje przeanalizowana szkolna edukacja religijna z perspektywy uczestniczących w niej młodych ludzi i udział młodzieży w szkolnej edukacji religijnej. Kolejne wyniki badań dotyczą edukacji religijnej w opinii uczestniczącej w niej młodzieży i nauczycieli oraz relacji interpersonalnych pomiędzy młodzieżą a nauczycielami i katechetami. Oceniona została otwarta tożsamość religijna młodzieży i jej wiedza na temat pluralizmu religijnego regionu. Przeanalizowano także postrzeganie różnicowania religijnego przez młodzież i jej odnoszenie się do innych religii i ludzi innych wyznań i religii oraz udział w dialogu międzywyznaniowym i międzyreligijnym. W kolejnym etapie analizy wyników badań porównano refleksyjność badanej młodzieży i jej umiejętność dokonywania życiowych wyborów. Wszystkie zaprezentowane wyniki są zilustrowane tabelami i wykresami, pomagającymi ogarnąć bogactwo danych zgromadzonych przez Autorkę i poddanych analizie w tym rozdziale.

Siedem punktów w ostatniej części rozdziału, zatytułowanej *Konkluzje*, mogłyby zostać zatytułowane *Wnioski z badań*, co dzieje się w samym tekście, gdzie Autorka mówi: "Przeprowadzona analiza wyników badań empirycznych (...) wskazuje pewne prawidłowości i tendencje, które upoważniają mnie do sformułowania następujących wniosków i podsumowań" (s. 464). Być może konwencja całej recenzowanej pracy, w której 5 kolejnych rozdziałów zamykają *Konkluzje*, nakazała tutaj taki tytuł, więc niech to będzie również sposobność do wyrażenia raz jeszcze uznania dla dbałości o formę, czyniącą zebraną wiedzę czytelną i łatwą do wykorzystania dla czytelnika. Pierwszym wnioskiem całej pracy i przeprowadzonych badań jest uznanie, iż w czterech badanych środowiskach dominuje szkolna edukacja religijna zorganizowana i realizowana według modelu konfesyjno-katechumenalnego.. Podejście konfesyjno-dialogiczne (wymiar dialogiczny), umożliwiające dialogiczny charakter lekcji przygotowanie jednostki na spotkanie z odmiennością kulturową i religijną, jest bardziej podkreślane w założeniach teoretycznych, niż rzeczywiście obecne w praktyce edukacyjnej. (s. 465). Kolejny wniosek Autorki badań ukazuje, iż edukacja religijna pozytywnie warunkuje poczucie religijności uczestniczących w niej uczniów. Młodzież ze wszystkich czterech regionów uczęszczająca na lekcje religii w dużo większej mierze postrzega Kościół jako wspólnotę ludzi wierzących, ale udział w szkolnej edukacji religijnej nie warunkuje zaangażowania młodych ludzi we wspólnocie parafialnej. Trzeci wniosek dotyczy tożsamości religijnej badanej młodzieży, która przejawia cechy tożsamości otwartej na wymiar Inności religijnej, ale szkolna edukacja religijna w świetle badań w "niewielkim zakresie wspomaga kształtowanie otwartej tożsamości religijnej młodzieży." (s. 466).

Ciekawie został zinterpretowany czwarty wniosek, omawiający otwartą tożsamość religijną badanej młodzieży. Badania ukazały, iż najbardziej w przypadku badanej grupy ze Śląska Cieszyńskiego: "otwartość na Inność młodzieży śląsko-cieszyńskiej w niewielkiej mierze jest rozwijana przez działania edukacyjne (...). Istotnymi czynnikami są społeczne wzorce pozytywnych relacji między ludźmi różnych wyznań obecne w wielowyznaniowej społeczności Śląska Cieszyńskiego, przekaz pokoleniowy pozytywnych doświadczeń i rozwijanie zachowań poprzez uczestniczenie młodzieży w różnorodnej działalności ekumenicznej." (s. 466). Analiza zamkniętej tożsamości religijnej młodzieży ukazała również, że największe problemy są w środowiskach, gdzie "zarówno w założeniach programowych, jak i w realizacji zagadnień w praktyce edukacji religijnej (...) brakuje stosownych treści o innych Kościołach i religiach oraz odpowiedniego podejścia dydaktycznego umożliwiającego kształtowanie otwartej tożsamości religijnej młodzieży." (s. 466-467). Celne jest również spostrzeżenie, iż szkolna edukacja religijna w większości wypadków nie rozwija w dostatecznej mierze refleksyjności i umiejętności dokonania wyborów życiowych przez młodzież. Ostatni wniosek kwestionuje obiektywność i neutralność wobec prezentowanych zagadnień dotyczących innych wyznań i religii. Mimo, że jest deklarowana przez większość uczniów i nauczycieli, to zdaniem Autorki opierającej się na badaniach, stanowi bardziej deklaratywne niż rzeczywiste podejście nauczycieli katechetów, uznających własną religię/wyznanie jako jedyną prawdę, a w innych ukazując głównie ich słabe strony lub fałszywe przesłanki.

W zakończeniu Autorka stara się odpowiedzieć na sformułowane wcześniej pytania badawcze, rozpoczynając od oceny modeli szkolnej edukacji religijnej w odniesieniu do przyjętych Teorii Zachowań Tożsamościowych Tadeusza Lewowickiego i konstruktywistycznej teorii religii Jamesa Beckforda. Cechą wspólną badanych środowisk jest jej zdaniem konfesyjna forma organizacyjno-dydaktyczna edukacji i tradycyjne, monowyznaniowe podejście do szkolnej edukacji religijnej. Wyjątkami są działania edukacji religijnej z otwartą na inne wyznania konfesyjno-dialogiczną strukturą programów nauczania. Najbardziej monowyznaniowe podejście do problematyki kształcenia religijnego reprezentują węgierskie programy katechezy. Tradycyjna, choć nieco w mniejszej mierze zamknięta, jest katecheza rzymskokatolicka w Polsce, a najlepiej z badanych programów wypadły założenia Kościoła rzymskokatolickiego na Słowacji. Należy zgodzić się z opinią Habilitantki: "W kontekście wyników przeprowadzonych przeze mnie badań nie można edukacji religijnej (...) nazwać edukacją międzykulturową." (s. 472). Monowyznaniowa i ekskluzywna edukacja religijna, nieuwzględniająca innych wyznań i religii, służąca kształtowaniu przekonania, że

dana religia jest najlepsza i jedynie prawdziwa, pozostaje w sprzeczności z uniwersalnymi ideami humanizmu, a także z przesłaniami religii samej - zauważa Habilitantka cytując swojego mistrza. Problematiczne zdaniem Autorki jest pojmowanie dialogu religijnego w badanych społecznościach, a znane z przeszłości hegemonistyczne zachowania Kościołów, ograniczające wolność religijną innowierców, są ciągle żywe w pamięci ludzi. Młodzi, będący przedmiotem uwagi badawczej, oczekują w opinii Habilitantki na inną edukację religijną, o czym świadczy zmiana rozumienia przez nich własnej religijności: nie w kategoriach instytucjonalnych, ale społecznościowych. Oczekują, że edukacja religijna zaspokoi ich potrzeby, między innymi potrzebę poszukiwania sensu życia. Jeśli współczesna edukacja religijna nie uwzględni rzeczywistych potrzeb młodych ludzi, nie będzie w stanie w pełni partycypować w kształtowaniu ich tożsamości religijnej. W świetle zaprezentowanych badań zgadzam się z opinią Autorki: "Porównując sygnalizowane przez badaną młodzież oczekiwania wobec edukacji religijnej z założeniami programowymi i rozumieniem zadań edukacji religijnej przez katechetów, można konkludować, że edukacja religijna – w założeniach teoretycznych i w praktyce – nastawiona jest na wzory opracowane w przeszłości, a potrzeby młodych ludzi są XXI-wieczne." (s. 476). Na koniec Habilitantka apeluje o konsensus, który nie ujednolicałby, ani nie wykluczał pluralizmu religijnego, ale traktował go jako zadanie, a nie źródło potencjalnych konfliktów i niewygodne utrudnienie działań edukacyjnych. Choć na koniec padają pełne skromności słowa "zaprezentowane w pracy rozważania nie oddają pełnego obrazu szkolnej edukacji religijnej realizowanej w szkołach ponadgimnazjalnych w czterech wielokulturowych i wielowyznaniowych regionach państw Grupy Wyszehradzkiej" (s. 478), to z pewnością są one pierwszym na taką skalę zrealizowanym przedsięwzięciem badawczym i pisarskim w obszarze nauk pedagogicznych, zakończonym zachętą do badania teorii i praktyki międzykulturowej edukacji religijnej i twórczej kontynuacji poszukiwań.

Pozostały dorobek naukowy, dydaktyczny i organizacyjny Habilitantki

Po obronie pracy doktorskiej dr Różańska opublikowała trzy monografie autorskie i wieloautorskie: pierwsza z nich jest publikacją po doktorską pt. *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu, Czeski Cieszyń 2002*, ss. 343; druga jest monografią wieloautorską pt. *Tożsamość kulturowa, religijność i edukacja*

religijna postrzegana z perspektywy społeczności szkół z polskim językiem nauczania w wybranych krajach europejskich, Toruń 2014 ss. 216; a trzecia jest omówioną powyżej szczegółowo rozprawę habilitacyjną, pt. *Edukacja religijna młodzieży w warunkach pluralizmu religijnego w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej (Grupa Wyszehradzka: Polska, Czechy, Słowacja, Węgry) – studium porównawcze*, Toruń 2015, ss. 512). Habilitantka jest także współredaktorem czterech prac zbiorowych, opublikowanych w latach 2002, 2008, 2012, 2012. W swoim dorobku dr Różańska posiada również 3 artykuły naukowe z listy ERIH: (dwa opublikowane w czasopiśmie pt. *Ruch Pedagogiczny*, a jeden w *Przeglądzie Religioznawczym*). Jest Autorką dwóch artykułów z listy B wykazu MNiSW, w tym w polsko-ukraińskim czasopiśmie pt. *Oświatologia* i w *Edukacji Międzykulturowej*. Dodatkowo jest ona również Autorką 57 rozdziałów w recenzowanych pracach zbiorowych, w tym 11 rozdziałów w publikacjach w języku angielskim. Wymienione monografie i rozdziały w pracach zbiorowych były publikowane w znanych obszarowi nauk społecznych i pedagogicznych wydawnictwach naukowych. Do tej pokazanej listy publikacji dodać należy autorstwo 5 artykułów w czasopismach innych niż wymienione na listach A i B wykazu MNiSW oraz autorstwo 4 haseł w 2 tomach dzieła pt. *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, (w dwóch kolejnych jego tomach, wydawanych w 2013, i 2015 roku). Oprócz wspomnianych wyżej prac do druku zostały złożone: 1 recenzowana publikacja współautorska (w recenzji), 4 artykuły w recenzowanych publikacjach zbiorowych, oddane do druku, a także 1 publikacja, której Habilitantka jest jednym z redaktorów (w recenzji).

Wszystko wskazuje na bardzo dużą intensywność i rytmiczność działalności naukowej Habilitantki, co z pewnością wiąże się z jej zaangażowaniem w prace Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza i Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej. Jeżeli chodzi o wymiar ilościowy dorobku publikacyjnego dr Różańskiej, wynosi on według danych przedstawionych w autoreferacie 421 punktów za 78 publikacji i należy uznać go za wystarczający do ubiegania się o awans zawodowy. Dorobek mierzony liczbą punktów parametrycznych Habilitantki w zupełności wystarcza do ubiegania się o awans zawodowy. Według informacji zamieszczonej w autoreferacie opublikowane teksty obejmują kilka grup problemów: największą grupę stanowią badania i publikacje dotyczące edukacji międzykulturowej, w tym szczególnie środowisk zróżnicowanych kulturowo i wyznaniowo, a także na problematyce edukacji religijnej. Kolejną grupą publikacji stanowią tytuły związane z edukacją małego dziecka, a następną tematy związane z edukacją

ekologiczną, co wydaje się zrozumiałe w związku z pierwszym - biologicznym wykształceniem Autorki.

Sposób opisu celów badawczych działalności naukowej nie budzi moich wątpliwości, analizując zakres zainteresowań naukowych dr Różańskiej można stwierdzić, że są one spójne i skoncentrowane w polu badawczym edukacji międzykulturowej czy pedagogiki pogranicza. Poruszana problematyka dotyczy szerokiego spektrum zjawisk, powiązanych ze sobą w logiczną całość. Zawierają one aktualną wiedzę na temat zjawisk z obszaru nauk społecznych, zarówno w przestrzeni socjologii, kulturoznawstwa i nauk pedagogicznych. Zbieżność podejmowanych problemów w konsekwencji skutkuje dużą dojrzałością i rzetelnością naukową prac własnych i współredagowanych w zespołach edukacji międzykulturowej. Habilitantka potrafi formułować oryginalne problemy badawcze i realizować je samodzielnie i wraz z zespołem we wspólnych przedsięwzięciach naukowych. W pracy naukowej pożądane jest wielokrotne podejmowanie tego samego zagadnienia i twórcze pogłębianie go w celu zdobycia nowej wiedzy, co umożliwia stawianie coraz bardziej wartościowych hipotez, konstruowania nowych problemów badawczych, czy twórczych syntez. W ocenianym dorobku mamy do czynienia z takim właśnie działaniem. Habilitantka, konsekwentnie w kolejnych pracach przysparza nowej wiedzy o badanych i opisywanych problemach. Choć część zaprezentowanych artykułów jest jedynie poszerzonym omówieniem pojedynczych problemów poruszanych w publikacjach książkowych, co jest jednak działalnością twórczą, gdyż jest popularyzowaniem wiedzy wypracowanej osobiście lub we współpracy z zespołami badawczymi. Formułowane konkluzje nie są banalne, a analizy teoretyczne Autorki prezentowane w artykułach są na dobrym poziomie naukowym. Znajdują się w nich odwoływanie się do aktualnych teorii, twórczego ich zastosowania do interpretacji omawianych zjawisk i rozwiązywania zauważonych problemów. Dyskurs naukowy Habilitantki ma charakter analityczno-syntetyczny, a wiele z nich posiada bardziej pogłębione i wnikliwe analizy, prowadzące do odkrywczych wniosków. Autorka przeprowadziła samodzielnie i zespole szereg badań empirycznych związanych z zagadnieniami edukacji międzykulturowej.

Ponadto dr Różańska w załączonej dokumentacji wykazała udział w sześciu międzynarodowych i krajowych projektach badawczych w roli prowadzącego projekt, eksperta, metodyka i wykonawcy, a z ich charakterystyki i założeń wywnioskować można wysoką rangę tych działań, co jest widoczne w będącym ich owocem dorobku naukowym i przede wszystkim, w recenzowanej publikacji habilitacyjnej. W swojej działalności

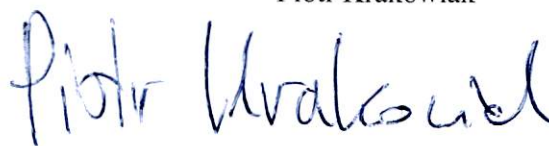
przedstawionej w referacie należy zauważyć, że Habilitantka wygłosiła 46 referatów na konferencjach międzynarodowych i ogólnopolskich, dodatkowo ośmiokrotnie występując z referatami poza Polską i biorąc aktywny udział w dyskusjach i grupach roboczych w kolejnych 6 zagranicznych spotkaniach naukowych. Dr Aniela Róžańska ma także doświadczenie w organizowaniu i współorganizowaniu międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych i jest aktywną członkinią 4 towarzystw naukowych. Habilitantka ma także bogaty dorobek dydaktyczny, rozpoczynając od biomedycznych podstaw rozwoju i wychowania, poprzez edukację ekologiczną, ale w największej części związany z jej zainteresowaniami badawczymi dotyczącymi edukacji międzykulturowej. Do swoich osiągnięć dydaktycznych zalicza kierowanie 79 pracami, w tym 44 na poziomie magisterium i 35 na poziomie licencjatu, a także funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim. Od 2012 roku prowadzi obok zajęć w języku polskim wykłady w języku angielskim, a podczas dwóch staży dydaktycznych prowadziła wykłady w ramach programu Erasmus w językach angielskim i czeskim. Prowadzi działania popularyzujące naukę w środowiskach lokalnych, bierze także aktywny udział w organizacji życia akademickiego, aktywnie uczestniczy w działaniach organizacji pozarządowych, a swoich kompetencji językowych używa w roli tłumacza artykułów naukowych i streszczeń w językach angielskim, czeskim, słowackim i polskim.

Konkluzja

W mojej opinii osiągnięcia naukowe dr Anieli Róžańskiej w pełni stanowią podstawę do nadania stopnia doktora habilitowanego. Dorobek Habilitantki spełnia zarówno kryteria jakościowe, jej publikacje książkowe i artykuły są spójne merytorycznie i dotyczą projektów realizowanych w ramach Społecznego Zespołu Badań Kultury i Oświaty Pogranicza. Od publikacji podoktorskiej: *Działalność edukacyjna Śląskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Wyznania na Zaolziu*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Lewowickiego i wydanej w 2002 do chwili obecnej widać konsekwencję w działaniach naukowych, realizowanych w ramach cieszyńskiej szkoły badań pogranicza. Przedstawiona do oceny rozprawa stanowi znaczący wkład do nauk pedagogicznych i w mojej ocenie w pełni odpowiada warunkom stawianym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595, art. 16, pkt. 2, ust. 1 z późniejszymi zmianami).

Rozprawa habilitacyjna ma charakter syntetyzujący i podsumowujący kilkunastoletni okres pracy w obszarze edukacji międzykulturowej i wnosi nową wiedzę do badań problemów pogranicza w naukach społecznych, w tym szczególnie w pedagogice. Habilitantka spełnia w mojej ocenie wszystkie z ustawowych kryteriów zawartych w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz. U. nr 196, poz. 1165). W związku z tym wyrażam opinię, że kandydatka spełnia kryteria, które są wymagane w procedurze ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego, a wniosek dr Anieli Różańskiej opiniuję pozytywnie.

Piotr Krakowiak

A handwritten signature in blue ink, reading 'Piotr Krakowiak', written in a cursive style.